

ՆԱ ԱՊՐԵԼ Է...

(Նոտեր՝ սիրելի Ա. Մ. Շիրվանգադին
նրա գրական ՇՕամեայ յոբելեանի առթիւ:)

Նա պատանի էր:

Կենսուրախ աչքերով՝ նա հայտնում էր
այն կեանքին, որ քնաթիռաթափ հոսում էր
հրա յետ ընկած ծննդավայրում, այդ լեռ-
նային Ղարաբաղի խուլ անկիւնում:

Պատանու սուր աչքերը թափանցում
էին այդ սոհմանափակ, հեղ, հաճապետա-
կան կեանքը եւ արտաքին երեւոյթների
մէջ տեսնում էին հրա կմախքը, հրա ծու-
ծը, հրա չարն ու բարին, հրա սակաւ ժը-
պիտն ու ծիծաղը եւ հրա անվերջ լացն ու
կակիծը:

Եւ այդ կեանքը անբարդ տեսնում էր
երազող պատանու զգայուն սրտում, թող-
նում էր այնտեղ խոր ախոյաններ, պարուրում
էր հրա կենսուրախ աչքերը թափածով,
տալիս էր հրա ըմպել իւր մրուրը ու լեզին
եւ տոխում էր չարչարուել, տառապել ու-
րիշների, օտարների տառապանքներով:

Այդպէս անցաւ երազող պատանու
կեանքի գարունը:

Հասաւ ամառը:

Բնակիչներ տօնում էր իւր տօնը:

Ծառերի տերեւների մեղմ սօսափունը
պատմում էր հմայիչ հէքեթների, սքան-
չելի առասպելներ:

Խորհրդաւոր լուռ անտառը քաղցր
հիբհում էր եւ տեսնում էր սկեռայ երազ-
ներ:

Միգանուշները, ողորում լուսնի ար-
ծաթափայլ շողերով, թեթեւ թռիչքներով
ստանում էին ճիւղից ճիւղ եւ հրանց հմա-
յիչ ծիծաղի ելեւէջները, իբրեւ արծաթ-
եայ փաքրիկ զանգակների հնչիւններ, սու-
րածւում էին անտառի խորհրդաւոր սու-
տուքի մէջ:

Սարերի գագաթները, պարուրած մաթ,
արծնային ամպերով, յիշում էին խոր քնի
մէջ հին անցեալը. իշխանների եւ մեկ իք-
ների օրերը, արիւնալից անցքերը, պան-
ծաղի յաղթութիւնները եւ ամօթալից
պարտութիւնները:

Լախաճաւալ գաշտերում ազատ փչում
էր քամին: Նա կուցնում էր գետնին սը-
րածայր եղէգը, ցորեննի լի հասկերը եւ
երգում էր իւր երգը:

Քիշերային լուսնեան մէջ ծնւում էին
անորոշ հնչիւններ, նախ թոյլ, անդօր, իբ-
րեւ հազիւ ըմբռնելի մի շշուռն եւ ապա
աճելով, զօրանալով, անցնում էին գաշ-
տերի վրայով, ձորերով, եւ կատաղի մոնչո-
ցով կորչում էին սարերի լանջերում եւ
հեղ մռայլ կիրճերում:

Երազող պատանին գարձել էր հասու-
նացած մի երիտասարդ եւ զգայուն սրտով
ըմբռնում էր այդ ամէն հնչիւնները, մի-
գանուշների ստուն ծիծաղը, անտառի խոր-
հրդաւոր սօսափունը, գաշտերի անորոշ
մրմունջը:

Այդ հնչիւններով նա լցնում էր իւր
սիրտը, հագին, հրա խորին խորանները եւ

տառապում էր, չարչարում, սրով հետեւ այդ հնչիւնները փափսում էին նրա ականջին մարդկութեան կսկիծի, արցունքների, քանդասանքների եւ բաղոքների զրոյցներով...

Եւ այդպէս անցաւ երազող երիտասարդի կեանքի ամառը:

Թանձր մշուշը ծածկեց հարկանք:

Սեւ, մութ ամպերը ցածր լողում էին սարերի վրայով եւ ժամանակ առ ժամանակ թրջում էին գետինը արցունքներով:

Անտառի ծառերը թափել էին կանաչ տերեւները եւ նրանց սեւին տւող, բաց ձիւղերը տարածուած մշուշում անմխիթար նայում էին իրենց նախկին գարգին, որ գեղնած, թօշնած ծածկել էր գետինը:

Անհամբոյր էին լայնածաւալ դաշտերը, չկար այլ եւս աչք եւ սիրտ ուրախացնող կանաչ, թարմ արօտը, չկային գոյն-զգոյն դաշտային ծաղիկները, թռել վնացել էին առք երկիրներ կռունկը, արտուտը եւ սիրոյ երգիչ սոխակը եւ միայն սեւ ագռսը իւր սիրտ մաշող կտուցով խղում էր ամայի դաշտերի մեռելային սուսունքը:

Եւ երազող երիտասարդը, որ գարձել էր արդէն փորձառու մի մարդ, որ աեսել էր կեանքի մրրիկը, նրա սլառու հասները, աւելի սուր, աւելի խորը զգում էր համայն մարդկութեան ցաւերը, կսկիծը եւ տառապանքը:

Այդ ցաւերով լի էր նրա արիւնաքամ սիրտը, եւ ամէն մի ցաւին, կեանքի ամէն մի երեւոյթին եւ արկածին, նրա լոյս ու խաւար էջերին՝ նաեւ, իբրեւ էօլիան քնար, տալիս էր արձագանք:

Թափիծը աւելի եւս պարուրել էր նրա գէմքը, երբեմն կենսաւրախ աչքերը տխուր, մեղամաղձօտ նայում էին լոյս աշխարհին, նրա գրիչը սրտի արիւնով գրում էր Քասթը, նրա հերոսներին, գծում էր էլ իղբալսուների գարշելի գէմքերը, Սաղաթենների գարախանայի կաշուի սլէս

հաստ երեւները, եւ այդ անձանի ընտանիքում հրաշքով բուսած, զգալուն, միակ մարդ հերոսահա հագեկան տանջանքները, նրա ազիտորմ հեծկլտանքները վառարանի մօտ, ուր այրւում էին Օթարեանի իրաւունքների վաւերաթղթերը:

Այդ օրից երազող մարդու գեղեցիկ ջութակը արձակում էր միայն տխուր, աշխուժային մեղեդիներ...

Այդպէս անցաւ այդ բնորեալ մարդու, այդ զգալուն սիրտ ունեցող մարդու կեանքի աշունը:

Նա արդէն զգում էր կեանքի ծանրութիւնը:

Տարիների երկար ու ձիգ շարքը կապարի ծանրութեամբ իջել էր նրա յաղթանդամ ուսերին եւ խոր ախօսներ գծադրել էր նրա հագեշունչ երեսին եւ նրա գեռ վառվառն աչքերի կտրերի շուրջը:

Նա գեռ հարաւ նայում էր կեանքին, գեռ բարձրաձայն հնչում էր նրա խրոխտ կոչը, նրա ջերմ քարոզը համայն մարդկութեան միութեան, եղբայրութեան Լւ ազատութեան մասին:

— Հարազատ եղբայրներ ենք մենք, տուէք ձեռք ձեռքի, եղէք մի սիրտ, մի հոգի, ընթացէք յաղթական շուղով դէպի լոյսը, դէպի աստղերը... Թօթափեցէք սարկաթեան բիրտ շղթաները, եղէք ազատ, ինչպէս ազատ է բարձրաբերձ լեռների արքան—հսկայ արծիւը:

Եւ կորովի, եռանդի կայծերը փայլում էին նրա գեղեցիկ, թափածալից աչքերում:

Իսկ շուրջը բուք աւ բոռան էր. ձիւնը անգագար խոշոր, խոշոր փաթիլներով ընկնում էր մատախլապատ երկնքից գետին և սղիաակ, ցուրտ ոտանոթ ծածկում էր սառած, սեղ տեղ ձեղքուած հողը:

Բայց համամարդկային ցաւերով տառապող մարդու սրտում գեռ վառ էր երկնային կայծը, այն սրբազան կրակը, այն լոյսը, որ նա յիսուն տարի շարունակ բաշ-

խում էր մարդկութեան, գրելով իւր սրտի արիւնսով, իւր ջղերի բռնկումներով գեղեցիկ, վեհ, արդար խօսքեր...

Եւ այդպէս անցնում է երազող, ծերութեան հասած մարդու կեանքի ձմեռը:

Եւ երբ մի օր անխիղճ մահը իր սուկրուտ ձեռքով զարկէ նրա խրճիթի դուռը, նստքի մեծ վարպետը ուրախ ժպտալով շրթներին կը գիմաւորէ հիւրին եւ կեն-

սուրախ աչքերով կը նայէ նրա կմախք երեսին, նրա փոս աչքերին եւ կ'ասէ.

— Ես պատրաստ եմ գալ քեզ հետ ստուերների աշխարհը. ես կատարեցի իմ վեհ, սրբազան սրտաբք... feci quod potui, faciant meliora potentes...

ԳԷՈՐԳ ԶՈՒԻՍՐ

1930 թ. Փետրուար 3.

Նոր-Նախիջևան

Ի Ն Չ Է Կ Ա Մ Ք Ը

(Շարունակութիւն եւ վերջ)

Ինչպէս տեսանք, կամքի բնախօսական եւ հասարակագիտական բացատրութիւնները ինքնապէս կը սահմանափակեն անոր ազատօրէն գործելու ընթացքը: Արդարեւ, բովանդակ պատճառների մէջ, ճարտկային ազատութեան ճեմ չափ արուած չէ բնա: Թաղէս, Հերաքլիտ, Տեոփրիտ, Լիբրէս, բացարձակ ճակատագրականութեան կողմնակիցներ էին: Իսկ դարերու ընթացքին, այդ ճակատագրականութեան դադափարը առաւել կամ նուազ կոկոսելով եւ չափաւորելով, ստացաւ իր փիլիսոփայական, գիտական կերտուածքը որ ներկայիս գիտական որոշակիւնութիւն անունին տակ ծանօթ է: Կամքի կողմնակիցներէն՝ Սոկրատ կ'ըսէր թէ ոչ որ կամաւորապէս չար չէ, Պլատոն կ'ընդունէր որ կամքը հարկադրարար կը ձգտի դէպ ի բարին: Արիստոտէլ կը հերքէր անոնց դադափարները եւ կը նկատէր ճարտը կատարելապէս ազատ:

Եպիկուտ, պատճառներու թեզանին մէջ չէզոք կէտեր կան կ'ըսէր, ուր ճարտ ազատ է ուղած ուղղութեան հետեւելու: Պլատարքոս նաեւ այնպէս կը խորհէր: Ըստ Սենեկայի, ճարտկային ազատութիւնը

պատրանք ճըն էր լսի: Ստոյիէականներէն շատեր կ'ընդունէին որ կամք եւ իմացականութիւն սահմանուած են (déterminé): Երբայական եւ քրիստոնէական կրօնները, հնարիմացութեան ահեղ ուժեր վատնեցին կարենալ հաշտեցնելու համար ատուածային անհնազօրութեան եւ ճարտկային ազատութեան գաղափարները: Փարիսեցիները՝ Եսսենեան ազանդաւորներու դէմ՝ կ'ընդունէին որ ատուածային կամքը չի ծիծառներ ճարտը բոլոր գործերուն: Պօղոս առաքեալը գտաւ Շնորհքի գաղափարը, իսկ Եկեղեցւոյ առաջին դարերուն պաշտօնը անպակաս եղաւ Շնորհքի եւ Ազատութեան կողմնակիցներու ծիծառ: Ս. Օգոստինոս, կամքը եւ նախասահմանութիւնը ջանաց հաշտեցնել իր մէկ գրքով: Միջին դարու կարգ ճը փիլիսոփաներ, յետոյ՝ Քլարք եւ Ռիտ, պաշտպանեցին այն ինչ որ Ֆենելոն եւ Պօսիւէ կ'անուանէին «անստարբերութեան ազատութիւնը» որ, առանց պատճառի, տեսակ ճը որոշակիւնութիւն էր, ըլլալ Աստուծոյ, ըլլալ ճարտը համար: Իսկ Փլատ եւ Չելէսթիլս կը նկատէին ճարտը կատարելապէս ազատ եւ տէր իր